

УДК 343.82

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.28>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

Скибіцький Богдан Анатолійович,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
(Львівський торговельно-економічний
університет
м. Львів, Україна)

У статті розглянуто актуальні проблеми кримінально-виконавчої системи в Україні та країнах Європи. Проаналізовано сучасне відображення рівня кримінальної протиправності в Україні та окремих країн Західної Європи.

Кримінально-виконавча політика, як складова частина політики в галузі боротьби з кримінальною протиправністю визначає основні цілі, напрями, принципи, стратегію, форми та методи діяльності держави по забезпеченню виконання кримінальних покарань, виправленню та ресоціалізації засуджених, попередженню вчинення нових кримінальних правопорушень не лише засудженими, а й іншими особами. Основні цілі сучасної кримінально-виконавчої політики України – це звичайно захист прав і законних інтересів людини та громадянина, юридичних осіб та держави від кримінально протиправних посягань; забезпечення законності та справедливості при виконанні кримінальних покарань; виправлення та ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання. На шляху до досягнення згаданих цілей кримінально-виконавчої політики, необхідно вирішити цілий комплекс проблемних питань.

На сьогодні відомо про те, що кримінальна протиправність стала «молодшати». Ріст кримінальної протиправності фіксується не лише там, де криза суттєво вплинула на економіку, але й у більш розвинених країнах світу. Відомо, що інтеграція до Європейського Союзу – це один з основних пріоритетів зовнішньої політики України. Для цього слід насамперед провести належну імплементацію ключових положень міжнародних договорів у законодавство України, а також виконувати міжнародних зобов'язання, щодо захисту основних прав і свобод людини, безперечно і щодо осіб, які відбувають кримінальні покарання. Суттєве зниження рівня кримінальної протиправності потребує зміни концепції виправлення та ресоціалізації засудженої особи, дотримання принципів кримінально-виконавчої політики, зокрема індивідуалізації та диференціації виконання покарань, стимулювання правослухняної поведінки, покращення умов утримання засуджених в установах виконання покарань. Суттєвого покращення також потребує стан кримінально-виконавчої медицини.

Вирішення таких питань суттєво змінить, чи бодай покращить справжній рівень ресоціалізованих осіб в нашій країні.

Ключові слова: кримінальне покарання, кримінально-виконавче право, кримінальна протиправність, кримінально-виконавча система, виправлення засуджених, ресоціалізація засуджених, адаптація засуджених.

PROBLEM ISSUES OF THE CRIMINAL AND ENFORCEMENT SYSTEM IN UKRAINE AND EUROPE

Skybitskyi Bohdan Anatoliyovych,
Senior Lecturer at the Department of
Criminal Law and Procedure
(Lviv University of Trade and Economics,
Lviv, Ukraine)

The article examines the current problems of the criminal enforcement system in Ukraine and European countries. The current reflection of the level of criminal illegality in Ukraine and certain countries of Western Europe is analyzed.

Criminal executive policy as a component of policy in the field of combating criminal lawlessness determines the main goals and directions, the principles, strategy, forms and methods of state activity to ensure the execution of criminal punishments, correction and resocialization of convicts, prevention of committing new criminal offenses not only by convicts, but also by other persons. The main goals of the modern criminal enforcement policy of Ukraine are, of course, the protection of the rights and legitimate interests of people and citizens, legal entities and the state against criminally illegal encroachments; ensuring legality and justice in the execution of criminal punishments; correction and resocialization of persons serving criminal sentences. On the way to achieving the mentioned goals of criminal enforcement policy, it is necessary to solve a whole complex of problematic issues.

Today, it is known that criminal wrongdoing has become "younger". The growth of criminal illegality is recorded not only where the crisis has significantly affected the economy, but also in more developed countries of the world. It is known that integration into the European Union is one of the main priorities of Ukraine's foreign policy. For this, first of all, the key provisions of international treaties should be properly implemented in the legislation of Ukraine, as well as fulfill international obligations regarding the protection of basic human rights and freedoms, certainly in relation to persons serving criminal sentences. A significant reduction in the level of crime requires a change in the concept of correction and resocialization of the convicted person, compliance with the principles of criminal enforcement policy, in particular, individualization and differentiation of the execution of punishments, stimulation of law-abiding behavior, improvement of the conditions of detention of convicts in institutions for the execution of punishments. Solving such issues will significantly change or even improve the actual level of resocialized persons in our country.

Key words: criminal punishment, criminal enforcement law, criminal wrongdoing, criminal enforcement system, correction of convicts, resocialization of convicts, adaptation of convicts.

Суспільство нашої держави зараз змінюється в позитивний бік. Таке необхідне реформування вітчизняної правової системи вимагає переорієнтації на міжнародні стандарти. На превеликий жаль, Україна успадкувала тоталітарну модель правової системи, але з кожним роком, а особливо після повномасштабного вторгнення росії, наше суспільство все більше усвідомлює принципово нові правові засади, які ґрунтуються на повазі до кожного члена суспільства, прав та свобод кожної людини, незалежно від походження, статі, релігійних переконань, політичних поглядів чи національності. Трансформувати Україну на справді демократичну, правову державу – це важливе завдання сучасного українського суспільства, оскільки зовнішня політика України спрямована на інтеграцію до Європейської спільноти. Для цього необхідно системно здійснювати імплементацію положень міжнародних договорів

в національне законодавство, дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо поваги та виконання загальнолюдських прав і свобод людини, безперечно і щодо осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Метою статті є аналіз основних проблем кримінально-виконавчої системи в Україні та світі.

Виконання покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства здійснюється у виправних установах, що потребують суттєвого оновлення щодо організації кримінально-виконавчого процесу, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу установ виконання покарань, взаємовідносин працівників установ із засудженими, оновлення, покращення матеріальної бази для тримання засуджених, їх навчання, розвиток субкультури засуджених тощо.

В тій чи іншій мірі, свій внесок в дослідження питання окремих проблем кримінально-виконавчої системи, зробили такі науковці, як О.М. Жук, К.А. Автухова, В.М. Шахрай, Н.В. Мотунова, О.В. Гальцова, О.Л. Караман та ін.

В Україні триває реформування системи виконання кримінальних покарань, метою якої є належне функціонування кримінально-виконавчої системи та персоналу, на який покладено обов'язок це забезпечувати [12, с. 411-412]. В кримінально-виконавчій системі України є цілий ряд проблем, досить вагомими та актуальними з яких є питання пов'язані з наділенням Міністерства юстиції України функціями що мають правоохоронні органи, скорочення чисельності центрального апарату Державної кримінально-виконавчої служби; питання взаємовідносин працівників кримінально-виконавчих установ із засудженими до покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (арешт, позбавлення волі); аварійний стан багатьох установ виконання покарання, слідчих ізоляторів. Отже, декларування демілітаризації кримінально-виконавчої системи Міністерством юстиції оманливе. Як з'ясувалося згодом, в результаті здійснення реформи кримінально-виконавчої системи, не тільки не відбулося демілітаризації системи, але навіть навпаки, у змінах Кримінального процесуального кодексу України свідчать про зворотній результат. Зокрема, функції, що пов'язані із здійсненням оперативно-розшукової діяльності в кримінально-виконавчій системі, Мініст все ж залишив собі, змінивши свої попередні заяви про зворотнє. Дану функцію Міністерство юстиції України вирішило посилити шляхом створення інституту слідчих Міністерства юстиції України. Сьогодні думки науковців та практиків у питаннях створення слідчих кримінально-виконавчих установ (пенітенціарних слідчих) Міністерства юстиції України, спільні – категорично проти [13, с. 156]. Основна мета реформування кримінально-виконавчої системи – це викорінення корупційної складової, шляхом максимального кадрового оновлення, натомість популізм – залишається і дотепер лише формальним механізмом таких реформи. Тому, ключові посади у «високих кабінетах» кримінально-виконавчої системи України, навіть після конкурсів на посади, здебільшого займають офіцери, які до цього роками обіймали ті чи інші посади в тій самій системі [13, с. 156-157]. Також слід зазначити, що Міністерством юстиції України не розроблено принципово нових законодавчих актів у сфері кримінально-виконавчої реформи.

Ще один напрям реформ – це покращення умов праці засуджених, що працюють на підприємствах виправних колоній, збільшення їх кількості за рахунок підвищення мотивації до праці. Організація виробництва у виправних закладах, забезпечення роботою засуджених та отримання прибутку від виробництва також залишається під таємним грифом [13, с. 156].

Конституція України закріплює право людини на повагу до її гідності, проте саме поняття не визначено, натомість вказується лише про абсолютну заборону

«застосування катувань» та «нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поведження чи покарання» [5, с. 241]. Крім Конституції України, право людини на повагу до її гідності, також закріплено в ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України. В кримінально-виконавчому законодавстві України, повага до гідності людини – це один із елементів принципу поваги до прав і свобод людини, виконання й відбування покарання та поширюється на всіх без винятку засуджених осіб незалежно від статі, громадянства, національності, майнового й соціального стану, строку та виду покарання (ст. 5 КВК України).

Негативним чинником, що впливає на засуджених зі сторони працівників установи виконання покарань, є умови у яких здійснюється їхня професійна діяльність, вони істотно відрізняються від умов праці усіх правоохоронних органів. Специфіка таких умов, це зокрема соціально-правова незахищеність співробітників установ виконання кримінальних покарань, закритість від суспільства установ виконання кримінальних покарань, невисокий соціальний статус службовців, високий рівень емоційного, стресового навантаження, необхідність збереження службової таємниці, постійний негативний вплив середовища засуджених осіб, приховане або явне протистояння спецконтингенту тощо. Зазначені чинники сприяють виникненню професійної дезадаптації працівників установ виконання кримінальних покарань, в результаті чого вони часто перетинають межу закону виконуючи свою професійну діяльність, тим самих здійснюючи негативний вплив на засуджених [5, с. 242].

Працівники кримінально-виконавчих органів за кордоном проходять попередню підготовку, яка має свої специфічні особливості. Для прикладу, в Англії та Уельсі для працівників кримінально-виконавчих установ встановлено термін випробовування строком один рік. У Великій Британії не потрібно закінчувати спеціалізований вищий навчальний заклад освіт, щоб працювати у виправній установі. Майбутні службовці виправних установ можуть навчатися у звичайному університеті, проте є вони можуть закінчити відповідні курси по підвищенню кваліфікації. До виправної установи беруть на роботу до досягнення сорока дев'яти років. [10, с. 5]. У Швейцарії йти працювати в установу виконання покарання можна здобувши будь-яку освіту, для прикладу середню школу, але обов'язковою умовою є наявність професійного досвіду – мінімум три роки та професійна перепідготовка у спеціалізованому Навчальному центрі строком 15 тижнів протягом 2-х років в поєднанні з проходженням практики по місцю роботи. У виправних установах Швейцарії єдиним видом спеціальних засобів, що видають працівникам є наручники, застосовувати які дозволено винятково у випадках, коли засуджений може спричинити собі шкоду, що сприяє встановленню довіри та відкритості у взаємовідносинах між працівником та засудженим. [10, с. 8].

У Норвегії працівників кримінально-виконавчих установ навчання у спеціально створеному профільному закладі освіти, а саме – Академії кримінально-виконавчої служби. Навчання триває два роки, після чого слухач отримує кваліфікацію «молодшого спеціаліста». Специфіка навчального процесу полягає в тому, що студенти перших шість місяців проходять лише теорія, а потім протягом року навчання відбувається шляхом поєднання теорії з практикою, після чого заключних шість місяців знову теорія. Навчальна програма передбачає, попри вивчення правових дисциплін різного роду тренінги, професійна етика, реабілітаційна робота [10, с. 9].

Державні органи здійснюють різноманітні правові заходи щодо діяльності працівників кримінально-виконавчих установ, що мають на меті максимально звести їх до міжнародних стандартів поведження із засудженими особами. Враховуючи постійний контакт персоналу кримінально-виконавчих установ із засудженими, їм потрібно спрямовувати всі зусилля на те, щоб бачити в засудженій особі, попре все – насамперед

людину, що безсумнівно позитивно впливатиме на засуджених. Моральні якості працівників кримінально-виконавчих установ разом з іншими сприятливими чинниками (професіоналізм, гуманне ставлення, культура спілкування) – прогнозують успішність виправлення та ресоціалізації [4, с. 281]. Відносини між персоналом та засудженими, фундаментом яких є зазначені вище чинники, допоможуть сформулювати почуття вини та каяття за вчинене кримінальне правопорушення, підняти самооцінку і в згодом після відбуття покарання легко влитися у суспільство повноправним його членом, запобігти вчиненню в майбутньому нових кримінальних правопорушень. Також, на думку вчених та виходячи з практичного досвіду у сфері кримінально-виконавчого, освіта для засуджених до покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства – це потужний засіб їхньої ресоціалізації. Йдеться не лише про здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня чи окремої спеціальності, а про освітній – педагогічний процес, що має в своїй основі виховне спрямування, підвищення рівня загальної культури, почуття власної гідності, збільшує після закінчення строку відбуття покарання перспективу успішності соціальної реінтеграції, тощо.

Стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, одним з яких є загальноосвітнє та професійно-технічне навчання. На сьогодні, можна вести мову про те, що система загальної та професійно-технічної освіти кримінально-виконавчої системи України має досить хороше напруження: ґрунтовна нормативно-правова база, загальноосвітні та професійно-технічні заклади, матеріально-технічні комплекси для здійснення професійних функцій та практичної підготовки кадрів [8, с. 90].

Ратифіковані Україною міжнародні нормативно-правові акти є частиною того кримінально-виконавчого законодавства, зокрема в п. 28 Європейських пенітенціарних правилах, закріплено: «Кожна пенітенціарна установа мусить прагнути надати всім ув'язненим доступ до освітніх програм, які повинні бути максимально всебічними та відповідати індивідуальним потребам ув'язнених і їхнім прагненням. Пріоритет треба приділяти ув'язненим, які не вміють читати, писати та рахувати, а також ув'язненим, які відчувають брак базової освіти або професійної підготовки. Особливу увагу варто приділяти освіті молодих ув'язнених, а також ув'язнених з особливими потребами. За внутрішнім режимом статус освіти мусить бути не нижче, ніж статус праці, і ув'язнені не повинні піддаватися утискам у фінансовому плані або інакше через участь в освітніх програмах. Кожна установа повинна мати бібліотеку для користування усіма ув'язненими, відповідним чином укомплектовану різноманітними популярними та навчальними матеріалами, книгами та іншими інформаційними ресурсами. По можливості, роботу бібліотек пенітенціарних установ треба організувати у координації з місцевими бібліотечними службами. Наскільки це реально зробити, освіта ув'язнених повинна бути інтегрована до загальнонаціональної системи освіти та професійного навчання з тим, аби після звільнення вони могли без перешкод продовжити своє навчання та професійну підготовку та відбуватися під егідою зовнішніх навчальних закладів».

Стаття 125 Кримінально-виконавчого кодексу закріплює можливість для засуджених до покарань пов'язаних з ізоляцією від суспільства (позбавлення волі, арешту) здобути освіту, зокрема у виправних колоніях забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти відповідно до законів України "Про освіту" і "Про загальну середню освіту". Якщо засуджена особа має бажання підвищити свій загальноосвітній рівень, для неї незалежно від віку повинні бути створені умови для самоосвіти, надано можливість навчання в загальноосвітньому навчальному закладі виправної колонії. Такі навчальні заклади створюють місцеві органи виконавчої

влади і органи місцевого самоврядування, якщо є така потреба та за наявності необхідної матеріально-технічної і науково-методичної бази, педагогічних працівників. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в колонії де вони відбувають покарання, дають можливість пройти підготовку на курсах професійного навчання робітників на виробництві[1].

Отже, кримінально-виконавча система України, робить перші кроки до оновлення, зокрема щодо покарань пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства. Триває вивчення зарубіжного досвіду щодо навчання працівників кримінально-виконавчої системи, умов тримання засуджених у виправних закладах, їх виправлення та ресоціалізації, змінюється ставлення до методів виправлення засуджених. Незважаючи на це, на шляху до європейських стандартів у кримінально-виконавчій системі є ряд проблематичних питань, що пов'язані із стереотипами у нашому суспільстві, які необхідно долати через пошук нових форм, стандартів, способів та методів впливу на засуджену особу. А найбільш гостро стоїть питання боротьби з корупцією не тільки в кримінально-виконавчій системі України, що є, як нам відомо закритою від суспільства, але й в переважній більшості органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
2. Автухов К.А. Кримінально-виконавче право. Харків: Право, 2016. 157 с.
3. Бараш Є. Ю. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344-354.
4. Гальцова О.В. Щодо впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 280-284.
5. Гальцова О.В. Повага до гідності засудженої особи як складова принципу поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 241-244.
6. Гель А.П. Кримінально-виконавче право України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
7. Жук О.М. Режим установах виконання покарань як основний засіб виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 279-282.
8. Караман О.Л. Вища освіта в процесі ресоціалізації засуджених у пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 3. С. 90-94.
9. Караман О.Л. Підготовка персоналу пенітенціарних закладів до соціально-педагогічної роботи із засудженими в умовах університетської освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 4. С. 77-85.
10. Огляд іноземної практики підготовки персоналу пенітенціарної системи: науковий аналіз / А.О. Галай та ін. Київ: КНТ, 2015. 48 с.
11. Рудник В.І. Проблеми безпеки в місцях позбавлення волі. *Безпека людини, суспільства, держави: правові, криміналістичні і психофізіологічні засади: V міжнародна науково-практична конференція (17 листопада 2015 р.)*. С. 29-32.
12. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Київ: ЦУЛ, 2006. 464 с.
13. Ягунов Д.В. Пенітенціарна реформа як загроза правам людини. *Право України*. 2017. № 4. С. 154-160.